

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 12

***Նվիրվում է պրոֆեսոր Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան
80-ամյակին***

**ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2016**

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)
№ 12

*Посвящается 80-летию профессора
Гургена Меликяна*

Ереван
Издательство ЕГУ
2016

YEREVAN STATE UNIVERSITY

PROBLEMS OF ORIENTAL STUDIES

(serial scholarly journal)

№ 12

*Dedicated to the 80th birthday anniversary of professor
Gurgen Melikyan*

YEREVAN
YSU PRESS

2016

3

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Ժողովածուի 12-րդ հատորի հրատարակումը ԵՊՀ
արևելագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորասախոսական
անձնակազմի համեստ նվերն է պրոֆեսոր
Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան 80-ամյակին

Խմբագրական խորհուրդ՝

- Մելիքյան Գուրգեն - Բ. գ. թ., պրոֆեսոր (*նախագահ*)
Ասատրյան Գառնիկ - Բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խաչիկյան Մարգարիտա - Բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խառատյան Ալբերտ - պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ
Կարաբեկյան Սամվել - Բ.գ.թ., դոցենտ
Հովհաննիսյան Լավրենտի - Բ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ
Մելքոնյան Ռուբեն - Բ.գ.թ., դոցենտ
(*համարի պատասխանատու*)
Ոսկանյան Վարդան - Բ.գ.թ., դոցենտ
Մարգարյան Լևոն - պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Սաֆարյան Ալեքսանդր - պ.գ.թ., պրոֆեսոր
Սաֆրաստյան Ռուբեն - պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Տոնիկյան Սոնա - Բ.գ.թ., դոցենտ

© ԵՊՀ հրատ., 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՊՀ ՌԵԿՏՈՐ ԱՐԱՄ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ ՊՐՈՖԵՍՈՐ
ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ 80-ԱՄՅԱ
ՀՈՔԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ 5

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԸ 80 ՏԱՐԵԿԱՆ Է 8

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍԵՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան
ՖԱԹԻՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԻԱՅԱԿԱՆ
ԿՐՈՆԱԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ԿԵՐՊԱՐ 12

Հայկ Քոչարյան
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԱԼ ՄԵՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՑՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԻԲՆ ԲԱԶԱ 20

Գ. Գևորգյան
Է. Ասատրյան
ՍՈՒԵԶԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ ԵՎ ԵԳԻՊՏՈՍԻ
ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ
ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 30

Է. Ասատրյան
ՆԱՍԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ 45

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՕՍՄԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռուբեն Մելքոնյան

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ 1961 Թ.
ԹՅՈՒՐՔԻԱ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՅՑԻ ՈՐՈՇ
ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ (ԱՐԽԻՎՍՅԻՆ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ)..... 58

Ալեքսանդր Սաֆարյան

ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԶԻՅԱ
ԳՅՈՔԱԼՓԻՑ ՀԱՐՅՈՒՐ ՏԱՐԻ ԱՆՑ 67

Լուսինե Սահակյան

ՀԱՄՇԵՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ 80

Անի Սարգսյան

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ 97

Միրանույշ Գալշոյան

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԹՅՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ՑԵՂԵՐԻ ԲՈՆԻ
ՎԵՐԱԲՆԱԿԵՑՄԱՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ
ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ «ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ՑՈՒԼԵՐԻ
ԼԵԳԵՆԴԸ» ՎԵՊՈՒՄ 109

Նաիրա Գինոսյան

ՀԱՅԵՐՆ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ (XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ –
XX ԴԱՐԻ ՍԿԻԶԲ) 120

Արա Ազատյան

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ՀԱՅ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 139

Արթուր Դումանյան
ԲԱՆԱԿԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ 1920-1970-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ.
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 158

Արշակ Գևորգյան
1960 Թ. ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ ԱՄՆ-Ի ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 180

Հայկ Մարգարյան
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԵՐԿՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 196

Նաիրա Պողոսյան
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՐՏԱՑՈՂՈՒՄԸ ԱՀՄԵԴ ՋԵՄԱԼ ՓՈՇԱՅԻ
ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ 208

Լիլիթ Մովսիսյան
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ
ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ՝
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ
ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԱՅԻՆ
ՊԱՏԿԵՐԸ 217

Ժալդաս Աղիբաև
ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ռուսերեն) 225

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գուրգեն Մելիքյան
«ՓԻՅԱԹԱԹԱՆ ՓԻԼԸ ՂԱՆԴԱՂՈՒՄ» ԱՐՑԱԽԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 236

Վարդան Ոսկանյան
ՈՐՈՇ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ 240

Հասմիկ Կիրակոսյան
ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 249

Քնարիկ Միրզոյան
Թադևոս Չարչյան
ՈՐՈՇ ՊԱՐԿԵՐԵՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹԱԹԱՐԵՐԵՆՈՒՄ (անգլերեն) 255

Արտյոմ Տոնոյան,
Հովհաննես Սարգսյան
ՀԵՏՄԱՐԶՊԱՆԱԿԱՆ ԱՂՎԱՆՔՈՒՄ «ՔՈՒՐԴ»
ԱՆՎԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ 262

Ահարոն Վարդանյան
ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՆՈՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 273

Թերեզա Ամրյան
ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ԵՎ ԱՐԲԵՑՈՒՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԵԶԴԻԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄ 281

Սվետլանա Հարությունյան
ԶՐԱԴԱՇՏԱԿԱՆ ՏՈՆԱՑՈՒՅՑԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ
ՏՈՆԵՐԸ 295

Լիլիթ Սաֆրաստյան
ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՎՏԱՐԱՆԴԻ ԿԻՆՈՅԻ ՆՈՐԺԱՄԱՆԱԿՅԱ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ. ՄՈՀՍԵՆ ՄԱԽՄԱԼԲԱՖ, ՇԻՐԻՆ
ՆԵՇԱՏ 304

Գառնիկ Գևորգյան
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԵՊԻՑ (ԴԱՍԹԱՆԻՑ)
ՊԱՏՄԱՎԵՊ 320

Հովհաննես Խոբիկյան
ԿԱՐԻԱՆ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 331

Արմեն Իսրայելյան
ԻՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՄԲՈՂԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆԸ
ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐՆ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ 344

ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆ 355

ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ 367

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ Բաքի, բնության թեմատիկա, քասիդ, գազել, Օ ծաղիկներ

XVI դարի օսմանյան բանաստեղծ Բաքիի դիվանում առանձնահատուկ տեղ է գրավում բնության թեմատիկան: Մասնավորապես, բնության նկարագրությունն արտահայտված է գազելներում և քասիդների ներածական մասում՝ *նեսիբում ու աղոթք* (dua) բաժնում¹: Ըստ նեսիբի՝ տարանջատվում են զարնանային (*Bahariye/Rebiye*), ձմեռային (*Şitâiye/Berfiye*), ամառային (*Temmuziye*), ծաղիկների (*Verdiye*), արևի (*Şemsiye*) և այլ թեմաներով քասիդները²: Առհասարակ այդ ժամանակաշրջանի օսմանյան բանաստեղծներին բնորոշ էր մի կողմից համեմատություններով և փոխաբերություններով հարուստ նորանոր պատկերներ ստեղծելը, իսկ մյուս կողմից նույն կարծրացած կաղապարային արտահայտությունների կիրառումը՝ բառերի հերթականության տեղափոխությամբ³:

Բաքին, ի տարբերություն վերոհիշյալ պոետների, բնությունը պատկերելու համար զերծ էր մնում տարատեսակ քարացած արտահայտություններից, յուրաքանչյուր տողում փորձում էր կենդանացնել ստամբուլյան զարունն ու ամառը, աշունն ու ձմեռը՝ համեմելով դրանք բազում համեմատություններով ու մակդիրներով: Ինչպես նշում է թուրք գրականագետ Մ. Ֆ. Քյոփրյու-

* Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ թյուրքագիտության ամբիոնի ախտենտ: Էլ. փոստ՝ ani.sargsian@ysu.am

¹ Pala İ., *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2004, s. 56:

² Dilcin C., *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 8. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005, s.83:

³ Levend S., *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve remizler mazmunlar ve mefhumlar)*, 4. Basım, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1984, s. 567:

լուն, «Բաքիի ստամբուլյան գարունը, լուսնի լույսը, ձմեռային տեսարանները իրական են, անկեղծ և չափազանցությունից շատ հեռու»⁴:

Բաքին իր բանաստեղծություններից մեկում արժևորում է բնության նկարագրության մեջ իր ուրույն ու կատարյալ ոճը. **Reis-i bahr-ı nazm- oldun bugün âlemde ey Bâkî/ Gazel demek senin tab-ı dür-efşânında kalmıştır**⁵- Է՛յ, Բաքի՛, այսօր դարձար պոեզիայի ծովի տիրակալը./ Գազել կոչվածն էլ քո գեղեցիկ նկարագրված բնության մեջ մնաց՞:

Բաքիի՝ գարնանը վերաբերող բանաստեղծությունների մեծ մասը նվիրված է Սուլթան Սուլեյմանին և վերջինիս գարնանային նվաճումներին ու հաղթանակներին:⁷ **Bahār oldu dem-i seyr ü temâşâdur Hudâvendâ/ Semend-i azmin etsün arsa-i âlemde cevlânı/ Yürü Rum illerin seyr et hırâmân eyle yanunca/ Alem gibi sehi-kâmet nigâr-ı pâk-dâmâni.../Nihâl-i serv-i bâğ-asâ nesim-i feth ü nûsratden/ Salınsun naz ile nizen hırâmâni hırâmâni**⁸- Գարուն է եկել, ի՛մ սուլթան, դիտելու և հմայվելու ժամանակն է/ Եվ թող սլանա խայտազորը ձին աշխարհի կենտրոնում: /Քայլիր Ռումի նահանգներում դրոշակի պես մաս-մաքուր, / Ու հպարտ կեցվածքով սիրելիիդ հետ ճեմիր այդ վայրերում:/ Ինչպես քամին է փչում և այգիներում նոճիների շիվերն է հեզիկ -նազիկ օրորում,/ Այդպես էլ քո նիզակը թո՛ղ հաղթական քամիներով անվերջ ծածանվի:

Գարնանային նկարագրություններով է հարուստ նաև Բաքիի՝ Ալի փաշային ձուլված քասիդը, որի առաջին տողում բնության զարթոնքը նա համեմատում է Հիսուսի՝ մահացածներին կենդանացնելու, իսկ երկրորդ տողում՝ կույրերին բուժելու աստվածաճշյան-դուրանյան պատկերների հետ, որոնք Բաքիի

⁴ Köprülü F., *Edebiyat Araştırmaları N 2*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ yayınları, 2004, s. 477:

⁵ Kudret C., *Divan şiirinde üç büyükler 2* Bakı, 4. Basım, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1985, s. 14:

⁶ Բանաստեղծությունների տողացի թարգմանությունները մերն են՝ Ա. Ս.:

⁷ Köprülü F., *Edebiyat Araştırmaları N 2*, էջ 477:

⁸ Banarlı N., *Resimli Türk Edebiyatı*, cilt I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 2004, s. 590:

պոեզիայում գեղարվեստական բնույթ էին կրում և չունեին կրոնական երանգ⁹. **Rûh-bahş oldu Mesihâ-sifat en as-ı bahâr /Açdılar didelerin Hâb-ı 'ademden ezhâr/ Tâze cin buldı cihân irdi nebâtâta hayât /Ellerinde harekât eyleseler serv ü çenâr /Döşedi yine çemen nat -ı zümür-rüd-famın /Sim-i hâm olmuş iken ferş-i harîm-i gül-zâr/Yine ferrâş-ı sabâ sahn-ı ribât-ı çemene /Geldi bir kâfile kondurdu yüki cümle bahâr** ¹⁰-*Գարնան շունչը կրկին Հիսուսի պես նոր կյանք ստացավ, /Օտղիկները խորը քնից աչքերը բացեցին: /Ողջ աշխարհը կենդանացավ, բույսերին նոր կյանք տվեց, /Եվ նոճին ու չինարը կարող են օրորվել, որքան ուզեն: /Արծաթանման վարդաստանի գորգի վրա կրկին/ Խոտը գմբուխտի գույնով ծածկոցը փռեց, /Եվ երբ գեփյուղը փչեց այգու քարվանսարայում/ Բուրումնավետ գարնան քարավանը հիմնադրեց:*

Գարնանը նվիրված բանաստեղծությունների մեծ մասում Բաքին անդրադառնում է նոճիներին, որոնք խորհրդանշում են նրա ծննդավայր Ստամբուլը: Նոճիները Բաքիի պոեզիայում հիմնականում հանդիպում են սիրեցյալի հասակը նկարագրելիս. **Serv-kametler iki yanin alurlar yolun/ Râh-ı gülzâra döner yolları İstanbul**¹¹- *Ճանապարհի երկու կողմը գրավել են նոճիները, / Որոնք վարդաստանի են վերածել Ստամբուլի ճամփաները: Bir kadem bas lutf ile gel gülşene ey serv-kad/ Bileler eksüklüğün her serv-i bâlâ semt semt¹².- *Է՛յ իմ նոճու հասակով սիրեցյալ, բարեհաճիր վարդաստան, / Որ բարձրահասակ նոճիներն իրենց թերությունը հասկանան:**

Գարնան նկարագրություններում բանաստեղծը հիշում է նաև հորդառատ անձրևների մասին՝ այն համեմատելով ան-

⁹ Օսմանյան դիվանի պոեզիայում Հիսուսի վերաբերյալ անդրադարձների մասին տե՛ս u Koçın A., *Divan Şiirinde Hz. İsa*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19, Sakarya 2009, s. 69-104.

¹⁰ Çavuşoğlu M., *Bâkî ve Divanından Örnekler*, Kitabevi 158, İstanbul, 2001, s. 26-27, ինչպես նաև Levend A., նշվ. աշխ., էջ 572:

¹¹ Ergun N., *Bakî. Hayatı ve şiirleri*, İstanbul, Bozkurd Matbaası, 1935, s. 322.

¹² İpekten H., *Bâki, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ankara, Akçağ yayınları 3. Baskı, 1998, s.88:

խիղճ թաթար-մոնղոլների գորքի հետ: Վերջինս հարձակվում է մարգագետնի վրա և անընդհատ «հեղեղում է» (թալանում): Բաքիի գարունը զարթոնքի խորհրդանիշ լինելուց բացի նաև բնության սուլթան էր, ով իր բազմերանգ ծաղիկներով կարողացել էր հաղթել ձմեռվա տիրակալին¹³. **Leşger-i ebr çemen mülkine akın saldı.../ Turma yağmada yine niteki bağı Tatar.../ Döşedi mihr-i felek yolları dîbâlar ile/ Etdi teşrîf çemen mülkini sultân-ı bahâr./ Subh-dem velvele-i nevbet-i şâhî mi degül/ Savt-ı mürgân-ı hoş-elhân u sadâ-yı kûhsâ**¹⁴ - *Մարգագետնի վրա ամպի գորքը հարձակվեց/ Անխիղճ թաթարների պես անընդմեջ հեղեղեց/ Բախտի արևը ճամփեքը մետաքսով պատեց/ Սուլթան գարունն էլ մարգագետնին շնորհ արեց/ Լեռան արձագանքը, թռչունների գեղեցիկ դալլայը/ Արդյոք նման չեն այգաբացին սուլթանի համար հնչող ձայներին:*

Չնայած Բաքիի դիվանում մեծ տեղ է գրավում զարնանային թեման, բայց և հիշատակության են արժանի աշնան թեմայով բանաստեղծությունները: Դրանցից է «Աշնանայինը», որը նույնպես վերաբերում է Սուլթան Սուլեյման Քանունիի ժամանակաշրջանին. **Gülşene altun veraklar zeyn edüb bad-ı hazan/ Gûyya zerkûblar dükkâni oldı gülsitan/ Rişte-i baran gümüş tel sim-gümüş ebr-i harif/ İki çerha döndüler gûya zemin ü asman/ Rehgüzar-ı bağa dökülmüş serapa berk-i zer / Sandum altun tepsiler konmuş sımât-ı husrevân/ Bağda gerdan eder evraki sanman girdibad/ İndiler seyyareler kılmağa seyr-i bustan/ Perr ü bal açmış yeşil tuti iken berk-i çenar/ Zerd olub ser-pençe-i şehbaze dönmüştür heman/ Râyegân aldım sanurdu lâl ü yâkutu veli/ Şimdi nakd altun saya durmuş nihâl-i ergavan**¹⁵.-*Այգին նսկերչական խանութ է դարձել/ Պարանի նման տեղացող անձրևը/Արծաթե թելերի պես փայլում է կտուրներին, /Գետինն ու երկինքը կարծես երկու անիվ են դարձել/Այգին ոտքից գլուխ ծածկված է նսկյա տերևներ-*

¹³ Levend A., նշվ. աշխ., էջ 574:

¹⁴ Çavuşoğlu M., նշվ. աշխ., էջ 27-28:

¹⁵ Ձեռն հ⁴ 321 Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մատենադարան, արաբատառ ձեռագրերի ֆոնդ, (այսուհետ՝ ՄՄ ձեռ. հ⁴ 321), էջ 15բ:

րով/Մաստիկ քամիներն այգում տերևներն են պտտում, /Եվ
աստղերն պարտեզ են իջնում են զբոսնելու, /Ես կարծեցի, թե
սուլթանի առջև սեղանի ծածկոցն է՝ ոսկյա ափսեներով:/Չինարի
տերևները, որ լայնաթև կանաչ թուրթակ էին,/ Այժմ պտտվելով
բազեի ճանկեր դարձան:/Եվ կարծես վերևից շնորհվեց մարգա-
րիտն ու հակինթը,/ Իսկ շեփորուկի տունկը ոսկյա պատյանի
մեջ շարունակեց փակված մնալ:

Բաքին գազելներից մեկում աշունը նմանեցնում է տարեց
մարդու, սեփական ձեռագիր թերթերը՝ համեմատում ցիրուցան
եղած տերևների, ինչպես նաև իր ապրած տարիների հետ: Գա-
զելում անդրադառնում է նաև նորատունկին, որն էլ խորհրդա-
նշում է գալիք երիտասարդ սերունդն ու ապագան¹⁶: **Nām-u
nişāne kalmadı fasl-ı bahārdan/ Düşdi çemende berg-i dıraht
itibārden/ Eşcār- bāg hırka-i tecride girdiler/ Bād-i hazan çemende
el aldı çenardan/Her yandan ayağına altun akup gelür/ Eşcār-ı bāğ
himmət umar cūybārdan/ Sahn-ı çemende durma salınsın sabā ile/
Āzādedür nihāl bugün berg ü bārdan/ Bākī çemende hayli perîşān
imiş varak/ Benzer ki bir şikāyeti var rüzgārdan**¹⁷-*Գարնանից ոչ
մի հետք ու բիծ անգամ չմնաց/ Այգիներում ծառերի տերևներն
օրորվելով ընկան:/ Այգու ծառերն էլ դերվիշների պես նոր հրք-
քաների մեջ մտան, /Իսկ աշնան քամին ձեռքով ցած նետեց չի-
նարի տերևները:/ Այգու ծառերն աղբյուրից օգնություն խնդրե-
ցին,/ Եվ այն ամեն կողմից ոսկիով պատեցին:/ Նորատունկն այ-
սօր ազատ է տերևներից ու պտուղներից,/Եվ թո՛ղ նա հանգիստ
զբոսնի այգում առավոտյան քամու հետ:/ Է՛յ Բաքի, տերևներն
այգում այնպես ցաքուցրիվ եղան,/ Կարծես քամու դեմ մի մեծ
բողոք ունեին:*

Բաքին առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում ծա-
ղիկներին: Հայտնի են նրա Հակինթի քասիդը¹⁸, Վարդի¹⁹, Կա-

¹⁶ İpekten H., նշվ. աշխ., էջ 128:

¹⁷ Նույն տեղում, 124-128:

¹⁸ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 62-66:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 254:

կաչի²⁰, Մեխակի²¹ ռեդիֆներով գազելները և այլն: Ծաղիկների արտաքին որոշ հատկություններ Բաքին համեմատում էր տարբեր երևույթների հետ. ծառերը հասակի վեհության իմաստով նմանեցնում է և՛ սուլթանի պահապան գործին, և՛ սիրեցյալի հասակին ու հեզությանը, սուլթանի բանակը՝ ծաղիկների բազմությանը, որն առաջնորդում էր շուշանը²². **Farkına bir nice per takınur altun telli/ Hayl-i ezhâra meğer zanbak oluptur serdar/ Dikti leşgergeh-i ezhâra sanavber tûğun /Haymeler kurdu yine sahn-ı cemende eşcâr**²³. - Շուշանն իր գլխին տարբերվելու համար այնքան ոսկյա փետուրներ կրեց, /Մինչև դարձավ ծաղիկների հրամանատար:/ Ծաղիկներից սուսամբարը բանակատեղին հիմնեց,/ Ծառերն էլ այգու կենտրոնում կրկին վրան կապեցին:

Մեկ այլ բեյթում Բաքին շուշանին նմանեցնում է սուլթանի առջև խոնարհված զինվորի. **Mektûbin elde tutmuş zanbak reh-i cemende /'Arz ide tâ ki hâlin sultân-ı kâm-kâre**²⁴ - Այգում շուշանը նամակը ձեռքին՝/Երջանիկ սուլթանին իր դարդն է պատմում:

Բաքիի պոեզիայում հիշարժան են վարդի տարբեր մոտիվները, որոնք արտահայտում են նոր կյանք ու հարատևություն: Վարդը համեմատվում է սիրեցյալի հետ, ում շնորհիվ անկենդան աշխարհը նոր կյանք է ստանում, կամ ընդհակառակը՝ վերածվում կարճատև կյանքի խորհրդանիշի: Բաքին վարդի ժամանակը (devr-i gül) ասոցացնում է մարդու կյանքի գարնան հետ, որը հարատև չէ: **Dâ'im olmaz devr-i gül devrân ise bâkî degül... /Gel begüm dönsün kadeh bundan yig olmaz devr-i gül**²⁵ - Հարատև չէ վարդի շրջանը, իսկ ժամանակն էլ մնայուն չէ,/Ե՛կ,

²⁰ Նույն տեղում, էջ 156-157:

²¹ Նույն տեղում, էջ 251:

²² Օսմանյան հրամանատարները, վեզիրները, որն է հերոսություն անելով, գլխանոցի վրա կրում էին կոունկի փետուր, որը Բաքին համեմատում է շուշանի միջի դեղին ցողուններին:

²³ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 40:

²⁴ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 281:

²⁵ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 319:

ի՞նչ պարուն, վերցրո՛ւ գավաթը, սրանից լավ վարդի ժամանակ չի լինի: **Gül devri 'ayş mevsimidür mutrıbâ bu gün /Bülbül-sifat cemende biraz gulgul eylesen**²⁶ -Վարդի ժամանակն է, է՛յ երաժիշտ, խնջույքի պահն է այսօր, /Դու էլ սոխակի պես մարգագետնում մի փոքր դայլայլիր: **Gül gibi olmak dilersen şâd u hurrem ey gönül /Lâle-veş elden düşürme câmı bir dem ey gönül**²⁷ -Օ, սիրտ իմ, եթե ցանկանում ես լինել վարդի պես ուրախ և զվարթ/ Կակաչի պես ձեռքիցդ մի պահ անգամ գավը չգցես, է՛յ սիրտ: **Fürkatünde gönüm eglerdüm gül-i gül-zâr ile/ Gül de gitdi yalunuz kaldum gamunda zâr ile**²⁸ -Բաժանման պահին սիրտս խոնարհեցի վարդաստանի վարդի պես, / Վարդն էլ գնաց, միայնակ մնացի ողբացող ցավիս մեջ:

Սուլթան Սուլեյմանին նվիրված քասիդներից մեկում Բաքին աղոթում է սուլթանի կյանքի համար՝ համեմատելով այն վարդի գեղեցկության հարատևության հետ. **Du'â idelüm ruy-ı ikbâl u bahtı /Dem-â-dem ola gül gibi tâze vü ter**²⁹ -Եկե՛ք աղոթենք ապագայի ու բախտի համար, / Թող դալար վարդի նման հարատև լինի: **Devr-i gül sanman cihâmı böyle tezyin eyleyen /Yümn-i ikbâl-i Hudâvend-i cihân-bân eyledi**³⁰ -Մի կարծիր՝ աշխարհն այսպես զարդարված վարդի շրջան է, /Երջանկությունն ու ուրախությունը սուլթանի պատվին է:

Բաքին իր ժամանակակիցներից առաջինն էր, ով ի թիվս այլ ծաղիկների, պոետական համեմատությունների համակարգ է ներգրավում նաև մեխակը: Նշենք, որ մինչ այդ օսմանյան պոեզիայում անդրադառնում ու դրվատում էին վարդն ու կակաչը, և ինչպես նշում է թուրք գրականագետ Բ. Այվազօղլուն, «16-րդ դարում մեխակը Բաքիի շնորհիվ կակաչի հետ միաժամանակ

²⁶ Նույն տեղում, էջ 189:

²⁷ Նույն տեղում, էջ 207:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 257:

²⁹ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 15:

³⁰ Küçük S., *Bâkî Divânı*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1994, s. 17.

նույն գահին բազմեց »³¹: Բաքին իր «Մեխակ» ռեդիֆով զագելում, ծաղկին ներկայացնում է իբրև ինքնամփոփ, անկախ մի բույս, և այն համեմատում արքայների՝ գլխաբաց, ոտաբոբիկ թափառող դերվիշների հետ: **Aşkınla kılup kametini dâl karanfül/Arz itti sana müy-i sefid âl karanfül/ Farkında kılup yâsemi dâgına penbe /'Aşkunda geçer baş açuk abdâl karanfül... Geh şîşe gehî kühnese-if'al ile kılur 'ayş / Bâkî-ves olup 'işrete meyyâl karanfül**³² -*Իր սիրուց մեխակը ճկվեց կորացավ,/ Խոնարհվեց ճերմակ երիզներով շիկակարմիր մեխակը,/ Նկատելով լեռան վրա բազմած հասմիկին վարդակարմիր,/ Անցավ սիրավառ, բաց գլխով արքավ մեխակը.../ Երբեմն շամփուրով, երբեմն էլ կավե ամանով/ Բաքիի պես զվարճանում ու խնջույքն էր փառաբանում մեխակը:*

XV դարից սկսած ծաղիկների թեմատիկայում իր ուրույն տեղն է գրավում նաև կակաչը, որին պոետները նմանեցնում էին արյանը, գինուն, ինչպես նաև սիրեցյալի կարմիր այտերին: Այս շրջանում պոետները գովերգում էին միայն կակաչի վայրի տեսակները³³: Օսմանյան դիվանի բանաստեղծ Նեջաթին գրում է. **Taşradan geldi çemen sahında biçare durur/ Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler** ³⁴ -*Օտարությունից եկավ, այգում միայնակ մնաց,/ Վարդի շրջանի գրույցին էլ կակաչին մասնակից չդարձրին...*

XVI դարում կակաչը կարծես նորաձև է դառնում օսմանյան մշակույթում՝ մասնավորապես պոեզիայում³⁵: Բաքին, հետևելով այս նորաձևությանը, *lâle* ռեդիֆով զագելում կակաչը համարում է վարդին հաղթանակած և ծաղիկների մարգագետնում իր ուրույն տեղը գտած ծաղիկ. **Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle/ Sâh olupdur çemen iklimine benzer lâle/ Saltanat bâr-gehin kurdi**

³¹ Ayvazoğlu B., *Güller Kitabı*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2004, s. 35.

³² Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 251:

³³ Gökyay O., *Divan Edebiyatında Çiçekler III, Güçlük nerede?*, Seçme makaleler 3, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.61-62, Ayvazoğlu B., նշվ. աշխ., էջ 109, 110:

³⁴ Erdoğan M., *Bâkî Dîvânında Bitkiler ve Çiçekler*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007, s. 81.

³⁵ Gökyay O., նշվ. աշխ., էջ 62:

yine fasl-ı bahâr.../ Bûy-ı müşgîn-i bahâr irdi dimâg-ı dehre / Yakalı dâmen-i küh-sârda micmer lâle/ Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra /Viridi sahn-ı çemenün yollarına fer lâle/ Ergavânlar tutuşup hürmen-i gül yanmag için /Gül-sitân milkine âteş kodı yir yir lâle/ Jâle nakdîn kadehe koydı çemen bezminde /Cem' idüp saklamadı gonca gibi zer lâle/ Dil-i hûnîni hayâl eyledi katmer lâle/ Zînet-i gül-şen-i ikbâle yiter ey Bâkî/ Çihre-i baht-ı şehenşâh-ı muzaffer lâle ³⁶

Յոդերից գոհարազարդ թագ դրեց կակաչը, /Ու այգու շահը դարձավ,/Գարունը կրկին սուլթանություն ստեղծեց,/Գարնան մշկաբույրը քիմքին կպավ, /Լեռան փեշը բուրվատով օծվեց կակաչի,/Գիշերն էլ կարմիր լապտերով վարդաստան եկավ,/Եվ մարգագետնի ճամփաները լուսավորեց:/Շեփոքուկներն իրար կպան վարդերին հրդեհելու համար, /Ու վարդաստանում տեղ-տեղ կրակ բարձրացավ:/Յոդն իր գավաթով խնջույքին մասնակցեց,-Կակաչն էլ կոկոն չդարձավ ու չթաքնվեց, /Ու երազեց արյունահեղ սիրտը կակաչի:/Է՛յ Բաքի, հերիք է վարդաստանի երգը երգես, /Շահնշահ դարձավ հաղթանակած կակաչը:

Բաքիի պոեզիայում կակաչը հիմնականում կիրառվում է սիրեցյալի արտաքինի նկարագրություններում. կակաչի գույնը համեմատվում է սիրեցյալի շիկնած, ամոթխած դեմքի, ծաղկի սև սերմերը՝ սև խալի, իսկ ծաղկեբաժակը՝ գինով լի գավի հետ. **Lâleler bezm-i çemende câm-ı 'işret gösterür /Devletinde husrev-i gül 'ayşa ruhsat gösterür**³⁷ - *Կակաչները այգու հավաքին խնջույքի գավաթներ կմեկնեն,/Երբ երկրի արքա վարդը խնջույքի թույլություն տա:*

Բաքիի դիվանում անդրադարձներ կան նաև մանուշակին՝ որպես գարնան գալստյան նախանշան: Նա հաճախ մանուշակը համեմատում է օսմանյան արքունիքում կապույտ համազգեստ կրող ծառայողների հետ և կիրառում է սուլթան-վարդ և մանուշակ-ծառա համադրությունը. **Devrinde güle niçün olur bende**

³⁶ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 156-157:

³⁷ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 95:

benefşe...³⁸ -*ժամանակին մանուշակներն ինչո՞ւ վարդի համար ծառա դարձան...* **Bir gonca benefşe koparup tâcina sokmuş / Taglarda külüng atduğı dem başına Ferhâd**³⁹.-*Մի կոկոն մանուշակ ամրացնելով իր թագին, /Ֆերհադը քուլունգով ճեղքեց լեռները:*

Հակինթը նույնպես Օսմանյան պոեզիայում լայն կիրառություն է ունեցել: Արտաքին տեսքը և յուրահատուկ բուրմունքը համեմատվել է ամպի, ալիքների, ինչպես նաև սիրեցյալի մազերի հետ: Բաքին Մեհմեդ Չելեբիին ձևոված «Հակինթ» քասիդում ծաղկին շնորհում է «այգու տիրակալ» տիտղոսը. **Urnup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül /Oldı iklim-i çemen tahtına ser-ver sünbül/ Şeh-levendâne şikest eyledi taraf ı külehin /Gögsünün dügmelerin çözdı ser-â-ser sünbül /Oldı gül-şen yine bir dil-ber-i müşgin mergûl /Şol kadar virdi ana zinet ü ziver sünbül /Çihre gül sine semen çeşm-i mükehhhal nergis /Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül /Yazdurup müşg ile boynına hamâ'il takdı / Kendüye itmek için halkı musahhar sünbül /Şahn-ı gül-zâra gelüp eyledi 'arz-ı didâr / Jâlelerden takınup gûşına gevher sünbül/ Benzer ol bûy-ı dil-âviz ile mûy-ı yâre / Başlar üzre n'ola ger eyler ise yir sünbül/ Yine gömgök tere batmış çıka geldi çemene / Nevbahâr irdi diyü virdi haberler sünbül/ Beden-i pâki neden böyle olurdu hôş-bû / Olmasa müşg ü gül-âb ile muhammer sünbül**⁴⁰- *Հակինթը գոհարազարդ թագը դրեց/ Եվ մարգագետնի գահին բազմելով՝ աշխարհի տիրակալը դարձավ: /Ու անամոթաբար գդակը մի կողմ թեքեց, /Եվ կոճակներն էլ ոտքից գլուխ արձակեց:/ Այսպես հակինթը այնպես զարդարեց, որ /Ծաղկանոցը հյուսերով գեղեցկուհու վերածվեց:/Դեմքը՝ վարդի պես, կուրծքը՝ հասմիկ, սուրմա աչքը՝ նարգիզ, /Բերանը՝ բողբոջ, իսկ անուշաբույր մազերը՝ հակինթ: / Հակինթին պարուրեցին մուշկով/ Մի հմայիլ*

³⁸ Նույն տեղում, էջ 135:

³⁹ Նույն տեղում, էջ 88:

⁴⁰ Ձեռ. հ^մ 321, էջ 17բ -18ա:

վզից կախեցին:/Ականջին կախեցին մարգարիտ ցողի հատիկներ:/Ու ծաղկանոց գալով՝ նա իր գեղեցկությունը ցուցադրեց:/ Չարմանալի չէ, որ հակինթը դուրեկան ծաղիկ է, որ /Չոզուն ուրախություն պարզևող սիրահարի մազերն է հիշեցնում: /Այսպես գարնան գալուստն ավետեց հակինթը,/Կասկապույտ քրտինքների մեջ թաթախված,/ Եթե նա վարդաջրով ու մուշկով շաղախված չլիներ, արդյոք/ Նրա մարմինն այսպես անուշ կբուրե՞ր...

Այսպիսով, Բաքին պատկերելով գարնանային այգու գեղեցկությունը՝ ծառերն ու ծաղիկները, մեծ վարպետությամբ դրանց համադրում և համեմատում է գինու գավի, արյան, սիրեցյալի ամոթխածության ու չքնադության հետ: Գարունը բանաստեղծի համար վերածվում էր սուլթանի հաղթանակների, խնջույքի և անհոգ զվարճությունների մի շրջանի: Աշնան թեմատիկայով բանաստեղծություններում նա պատկերում էր թշնամու անողորմ գործողությունները և միաժամանակ անդրադառնում իր հիասթափություններին ու կյանքի անիմաստությանը: Բաքին թեպետ հետևում է իր նախորդների օրինակին, բայց նրան հաջողվում է բնության յուրաքանչյուր երևույթի տալ յուրատեսակ պատկերավորություն և կենդանություն, ստեղծել երևակայական մեծ աշխարհ՝ կիրառելով բարդ համեմատություններ ու փոխաբերություններ:

ТЕМАТИКА ПРИРОДЫ В ДИВАНЕ БАКЫ

Ани Саргсян
(резюме)

В статье проанализировано восприятие поэтом времен года и природы. Бакы не использовал традиционные шаблоны для изображения природы, а пытался оживить в каждой строке стамбульскую весну и лето, осень и зиму, используя многочисленные сравнения и эпитеты. Описывая природу, Бакы часто сопоставляет и сравнивает растения с бокалом вина, с кровью, с очаровательной стеснительностью возлюбленной, а яркие описания пробуждения природы и весенней красоты старается связать с мастерством побед османских султанов и с последующими царскими пиршествами.

THE THEME OF NATURE IN THE DIVAN OF BAKI

Ani Sargsyan
(summary)

The article is focused on Baki's perception of nature and seasons. The poet never used traditional patterns for portraying nature, yet, he tried to revive spring and summer, autumn and winter of Istanbul in every line of the poems, using various similes and epithets. Describing the nature Baki often compares plants with a glass of wine, with blood, with charming shyness of the beloved, but the vivid descriptions of blossoming nature and the beauty of the spring tries to associate with the victories of the Ottoman sultans and the subsequent royal feastings.